
DAŽĀDU PAAUDŽU ĢEOGRĀFI LAUKA PĒTĪJUMOS LATVIJĀ UN ĀRPUS TĀS: ATMIŅAS UN ATTĒLI

GEOGRAPHERS OF DIFFERENT GENERATIONS IN FIELD STUDIES IN LATVIA AND BEYOND: MEMORIES AND IMAGES

Laila Kūle

Latvijas Ģeogrāfijas biedrība
Epasts: laila.kule@gmail.com

Anotācija

Raksts sniedz īsu ieskatu lauka pētījumos Latvijā un ārpus tās, kas papildināts ar fotostāstu par Latvijas dažādu paaudžu ģeogrāfu lauka pētījumiem un mācību praksi. Lauka pētījumi ir savstarpēji cieši saistīti ar ģeogrāfijas mācīšanu augstskolās. Ņemot par pamatu literatūras apskatu, raksts sniedz ieskatu prasmēs, ko ģeogrāfi iegūst, piedaloties lauka pētījumos. Tie kā daļa no ģeogrāfijas mācību procesa mūsdienās ir apdraudēti finansiālu apsvērumu dēļ. Toties vēsturiskā pieredze un materiālais mantojums, kas saistīts ar lauka pētījumiem un mācību lauka praksi Latvijas ģeogrāfijas ilgajā pastāvēšanas laikā, līdz šim nav pietiekami pētīts.

Atslēgas vārdi: *Lauka pētījumi, ģeogrāfija, fotogrāfijas*

Summary

The article provides a concise overview of rural research in Latvia and beyond, complemented by a photostory about the field studies and teaching practices of various generations of Latvian geographers. Rural research is closely linked to geography education at universities. Drawing on a literature review, the article offers insights into the skills geographers acquire through field research. However, the financial constraints of the present moment threaten the existence of rural research within geography education.

The introduction emphasises the historical development of geography, involving fieldwork, expeditions, and educational excursions. With changes in travel and communication technology, the nature of field research and its visual aspects have evolved. Field research reports and images serve as evidence of the generations of geographers involved. The article highlights the importance of reflective and problem-oriented field research and its integration into geography education.

The challenges facing rural research in Latvia and globally are outlined. The decreased availability of field research for students, reduced funding, and the closure of geography programmes are significant concerns. The article concludes by advocating the exploration of Latvia's rich historical legacy of field research as a means for critical evaluation by new generations of geographers.

Ievads

Sekojošā ģeogrāfijas attīstībai gan kā zinātnes nozarei, gan kā izglītības priekšmetam, tai līdzās vienmēr ir bijuši lauka pētījumi, lauka prakse, ekspedīcijas un mācību ekskursijas. Mainoties ceļošanas un komunikācijas tehnoloģijām, lauka pētījumu raksturs un it īpaši to ārējās (vizuālās) pazīmes ir mainījušās. Lauka pētījumu ziņojumi un attēli kā materiālās liecības norāda uz to, kura no ģeogrāfu paaudzēm ir tās dalībnieki. No otras puses, var ar pārliecību teikt, ka jaunāka un senāku lauka pētījumu dokumentācija, dienasgrāmatas, piezīmes, fotogrāfijas un dažādu tehnoloģiju audiovizuālā informācija, tāpat kā priekšmeti no pētījumu vietām (lauka) ir sociāli vēsturiskas liecības gan par vietām, kuras apmeklētas un pētītas, gan par ģeogrāfijas kā zinātnes attīstību, gan par tām ģeogrāfu paaudzēm, kas pētījumos iesaistītas.

1. attēls. Lauka pētījums Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas studentu ārvalstu mācību prakses ietvaros Ungārijā 1987. gada vasarā, prof. Renātes Āvas un docentes Anitas Kalniņas vadībā (foto no autores personīgā arhīva)

2. attēls. Lauka pētījums Latvijas Ģeogrāfijas biedrības reģionālās konferences ietvaros Sēlijā 2007.gadā, lektors prof. Māris Laiviņš (foto no autores personīgā arhīva)

Lauka pētījumu nozīme ģeogrāfijā

Lai arī globāli lauka pētījumi tiek uzskatīti par būtisku ģeogrāfijas izglītības daļu un ir ne tikai efektīvi, bet arī aizraujoši gan studentiem, gan mācībspēkiem (Kent et al., 1997; Phillips and Johns, 2012), tomēr tie gandrīz vienmēr ir bijuši nepietiekami novērtēti, finansēti un pētīti kā zinātniska metode un daļa no mācību procesa (Hemsworth, 2020; Ari, 2019; Gerber and Kim, 2000). Tas, kā universitātes, kuras māca ģeogrāfiju, ietver lauka pētījumus savās programmās, atšķiras gan starp valstīm, gan starp atsevišķām universitātēm. Ārvalstu pētnieki norāda uz lielu daudzveidību un mainīgumu laika gaitā. Lauka pētījumi var būt kā atsevišķs kurss vai kā integrēta daļa konkrētā mācību priekšmetā, tomēr lauka pētījumi dominē dabas (fiziskās) ģeogrāfijas jomā pretstatā cilvēka ģeogrāfijas tēmām (Wilson et al., 2017). Nākotnē būtu jāveic

detalizētāka izpēte par to, kā lauka pētījumi ir attīstījušies Latvijā, salīdzinot ar citiem pasaules reģioniem. Līdzīgi kā Lielbritānijā, kur zinošāka ģeogrāfa vadībā lauka pētījumi kā mācību ekskursija pastāv jau vairāk nekā 150 gadu, arī Latvijas Ģeogrāfijas biedrībai jau starpkaru periodā ir pieredze ekskursiju ar lauka pētījumu raksturu organizēšanā (Kent et al., 1997). Padziļināti, problēmorientēti un ar aizvien lielāku studentu iesaisti lauka pētījumi ģeogrāfijā attīstās, sākot no 20. gs. 50. gadiem. Latvijā, esot PSRS sastāvā, lauka prakses un pētījumi vairāk fokusējās uz fizisko un ekonomisko ģeogrāfiju, atstājot kultūras un sociālās ģeogrāfijas komponentus neformālā dalībnieku pieredzē. Okupācijas apstākļos ne visas teritorijas bija pieejamas un ne visas zinātniskās darbības atļautas (Peil, 2013), piemēram, nedrīkstēja fotografēt daudzās stratēģiski nozīmīgās vietās. Pasaulē lauka pētījumu modernizācija tiek raksturota atkarībā no tā, kā mainās to dalībnieku darbība (pielietotās metodes) un izmantotās tehnoloģijas, piemēram ĢIS, ĢPS un *Google Earth* izmantošana (Day, 2017; Favier and Schee, 2009; Pope and Price, 2017), mobilās tehnoloģijas, piemēram, viedtālrunu aplikācijas, audiovideo tehnoloģijas, droni un citas. Lauka pētījumos “satiekas tradīcijas un tehnoloģijas” (Gerber and Kim, 2000).

Ja ģeogrāfijas attīstības sākumā lauka pētījumu dalībnieki bija tikai pasīvi vērotāji un vietu aprakstītāji, tad laika gaitā tie kļūst aizvien aktīvāki, veic intervijas, diskusijas, iesaistās vietējos notikumos. Laika gaitā lauka pētījumi kļūst vairāk problēmorientēti un tiek veicināta studentu iniciatīva. Tomēr, kā norāda ārvalstu pētnieki, palielinoties iesaistītajam studentu skaitam un samazinoties pieejamajam finansējumam, daļu no jauninājumiem nav iespējams uzturēt (Kent et al., 1997). Latvijas ģeogrāfu saime nekad nav bijusi liela, kas nereti ar nelieliem līdzekļiem tomēr ļāvis lauka pētījumus veikt pietiekami dziļi, nodrošinot ciešas saites starp mācībspēkiem un studentiem. Ārvalstu pētnieki norāda uz drošības apstākļiem, veicot lauka pētījumus, it īpaši uz sieviešu un cilvēku ar īpašām vajadzībām iesaistīšanos, rasu/ādas krāsas atšķirībām starp pētniekiem un vietējiem iedzīvotājiem, tāpat pievērš uzmanību kultūras izpratnei un svešvalodu zināšanu nozīmei lauka praksēs, atrodoties ārpus savas nacionālās kultūras teritorijas. Latvijas ģeogrāfiem padomju periodā labās krievu valodas zināšanas un mūsdienās angļu valodas zināšanas dod iespējas efektīvi strādāt daudzās teritorijās, tomēr citu valodu apguve, lai padziļināti pētītu, piemēram, Baltijas kaimiņvalstis, vienmēr ir bijis izaicinājums. Ārvalstu pētnieki kā īpašus izaicinājumus norāda lauka prakses attālākos reģionos, kuros iesaistās studentu grupas ar docētājiem un tiek izmantoti aviolidojumi un/ vai tālie dzelzceļu pārbraucieni. Šādi pasākumi prasa ne tikai ievērojamu finansējumu, bet arī īpašu studentu un pasniedzēju iesaisti, arī vietējās augstskolas piedalīšanos. Tikai tām ģeogrāfijas augstskolām pasaulē, kurās ir neliels studentu skaits, ir iespējas šādas tālās prakses organizēt, izmantojot tās jaunu studentu piesaistīšanā. Latvijas Universitātei šādu tālo mācību prakšu rīkošana bija ierasta ģeogrāfijas mācību programmas sastāvdaļa Padomju

Savienības periodā. Mūsdienās būtu jāņem vērā dekolonizācijas apsvērumi attiecībā uz mācību prakšu mērķiem, metodēm, izpētes reģioniem un vietām.

Prasmes lauka pētījumos

Lauka pētījumi (prakses) attīsta dažādas studentu prasmes (Higgitt, 1996), tai skaitā intelektuālās, personiskās izaugsmes, tehniskās un tādas, kuras apgūst, fiziski atrodoties pētījuma vietā. Būt fiziski, tas ir, ķermeniski ar visām maņām laukā ir ģeogrāfijas būtība, neatkarīgi no tā, vai “lauks” ir vietējā apkaime, tuvāka vai tālāka pilsēta vai lauki, vai arī ārvalstis,. Tiek uzsvērts, ka lauka pētījumu “spēks” ir darbībā (Gerber and Kim, 2000). Mūsdienās pētnieki pievēršas attiecībām starp lauka pētījuma dalībniekiem un vietējiem iedzīvotājiem, kultūru un vidi, īpaši uzsverot ētikas nozīmi pētījumos (Phillips and Johns, 2012).

“Lauka pētījumi ir veids, kā iegūt zināšanas, novērojot un pētot mūsu sauszemes vidi” (Hutchins, 1962), tie attīsta tādas prasmes kā novērošana, ainavu lasīšana, mācīšanās no pieredzes un realitātes, paša atbildību par izglītošanos, analītiskās spējas, prasmi respektēt vidi un laikapstākļus, un citus praktiskas dabas kavēkļus, spējas sastrādāties ar citiem studentiem, uzticēties grupas biedriem (Gold et al., 1991). Eiropas mācībspēku aptauja parādīja, ka nozīmīgas prasmes, kuras iegūst lauka pētījumos, ir arī radoša un kritiskā domāšana, telpiskā domāšana, attiecību izpratne starp dabas un cilvēka veidoto vidi, spēja savietot teorētiskās zināšanas par vidi un sabiedrību ar praksi, spējas novērot reālo pasauli, piemērot starpdisciplināru pieeju, spējas būt atvērtiem un elastīgiem attiecībā uz jaunu pieredzi un citas prasmes (Wall and Speake, 2012). Tie veicina vispārīgas un ar konkrētu mācību kursu saistītas prasmes, nodrošina iespējas eksperimentālai mācīšanās pieredzei, spējas darboties dažādās izaicinošās vidēs, spējas novērtēt mācību grāmatās sniegtās zināšanas, spējas fragmentētās un nozarēs sadalītās zināšanas integrēt koherentā kopumā, veicina spējas attīstīt intuitīvas zināšanas (McEwen, 1996). Nozīmīga ir refleksivitāte kā akadēmiskās introspekcijas veids, kas veicina to, ka studenti paši konstruē savas jēgpilnas nozīmes par telpām, vietām un notikumiem (sastaptajiem) lauka pētījuma gaitā (Wakefield, 2007; Glass, 2014). Lauka mācību pētījumi veicina “dziļo” mācīšanos (MacKenzie and White, 1982; Dummer et al., 2008), kas “ļauj studentiem veidot labāku izpratni par abstraktiem jēdzieniem/konceptiem, izveidojot savienojumus starp jēdzieniem un pašu novērojumiem un pieredzi” (Higgitt, 1997) un nodrošina ilgstošāku atcerēšanos. Cilvēku ilgtermiņa atmiņa saglabā dažāda veida elementus: verbālās zināšanas (faktus un uzskatus), intelektuālās prasmes (veidus, kā veikt noteiktus uzdevumus), tēlus (informācijas attēlojums, bieži vizuāls) un epizodes (notikumi, kuros indivīds ir piedalījies) (Gagne and White, 1978), pie tam atmiņā tie labāk saglabājas, ja visi šie elementi ir savstarpēji saistīti. Lauka pētījumos ir šie elementi (MacKenzie and White, 1982), tāpēc ģeogrāfijas studiju absolventi ilgi pēc

studiju noslēguma individuāli un grupās atsauc atmiņā lauka mācību praksēs piedzīvoto.

Nākotnes izaicinājumi

Lai gan visā pasaulē ģeogrāfijas studiju pievilcība tiek apliecināta ar mācību lauka praksēm un pētījumiem, to pieejamība studentiem samazinās jau vismaz četras desmitgades (France and Haigh, 2018; Wilson et al., 2017; Scott et al., 2006; Foskett, 1999; McEwen, 1996). Vienlaikus sarūkot lauka pētījumu īpatsvaram mācību programmās, samazinās arī zinātniskie raksti, kas pamatoti ar lauka pētījumiem ģeogrāfijā (Rundstrom and Kenzer, 1989). Domājams, ka pēcpandēmijas un digitālo pārmaiņu rezultātā, tāpat Krievijas militārās agresijas ietekmē augošo enerģijas izmaksu dēļ, kas iespaido gan ceļošanu, gan izmitināšanu, lauka pētījumiem gan studentiem, gan pieredzējušiem zinātniekiem, tuvākie gadi būs izaicinājumu pilni. Tiek uzsvērts, ka ģeogrāfijas kopienas 1) pašas nepietiekami novērtē, 2) nepietiekami komunicē ar ne-ģeogrāfiem, 3) nepietiekami veic pētījumus par a) pašiem lauka pētījumiem, b) tajos izmantotajām metodēm; c) vietējām un ārvalstu teritorijām, kuras kalpo par izpētes laukiem, tai skaitā valodas, kultūras un citiem izaicinājumiem un ieguvumiem; d) institucionālajām struktūrām, t.i. saiknēm starp mācību kursiem un programām un lauka pētījumiem; e) prasmēm, kuras studenti iegūst, veicot pētījumus, f) veidiem un kritērijiem, kā dalība lauka pētījumos tiek novērtēta, g) saiknēm ar ārpusē esošajiem attiecībā uz pētnieku (studentu un mācītspēku) grupu, piemēram, atsevišķi eksperti, valsts un pašvaldību institūcijas un aģentūras) un h) prakses pārvaldību (izmaksas, pārvietošanās un apmešanās organizāciju) (daļēji pēc McEwen, 1996).

Pētnieki norāda, ka dažkārt līdz ar lauka prakšu likvidāciju, pēc neilga laika tiek slēgta arī pati ģeogrāfijas programma (Wall and Speake, 2012; France and Haigh, 2018). Mūsdienās ir vērojami procesi, kad ģeogrāfijas un bioloģijas (ekoloģijas) lauka pētījumi tiek integrēti (Tilling, 2018), vai arī to pieredzi pārņem citas nozares. Mūsdienās labākā lauka pētījumu veikšanas pieredze norāda, ka ir nepieciešams garāks un detalizētāks sagatavošanās periods. Pirms dodas lauka pētījumos, pētniekiem ir jāzina metodes, kuras izmantos, un teorijas, zinātniskie jēdzieni/koncepti, kas pamatos pētījumu. Mūsdienu sarežģītā realitāte nosaka, ka labāki rezultāti ir tiem pētniekiem, kuri zina teorijas, lai uzdotu atbilstošus pētniecības jautājumus (Schlosser, 2014).

Noslēgums

Tas, kāda būs nākotne lauka pētījumiem un praksēm, ir cieši saistīts ar ģeogrāfijas nozares vispārējo attīstību Latvijā. Tomēr bagātīgā vēsturiskā pieredze, atstātais materiālais un nemateriālais mantojums – lauka pētījumu apraksti, fotogrāfijas un cilvēku atmiņas – sniedz lielas iespējas jaunāko paaudžu ģeogrāfiem

kritiski novērtēt iepriekšējo paaudžu pieredzi un salīdzināt to ar citu valstu ģeogrāfu vēsturisko pieredzi. Fotostāsti ir pierādījums Latvijas ģeogrāfu plašajai pieredzei lauka pētījumos un aicinājums pievērsties ģeogrāfijas vēstures izpētei padziļināti.

Atsauces

- Ari, Y. (2019). Fieldwork in geography undergraduate degree programmes of Turkish Universities: status, challenges and prospects. *Journal of Geography in Higher Education*, 44 (2), 285-309.
- Day, T. and Spronken-Smith, R. (2018). Geography Education: Fieldwork and Contemporary Pedagogy. In: Richardson, D. (ed.) *The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*. New York: Wiley-Blackwell, <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0523.pub2>
- Dummer, T.J.B., Cook, I.G., Parker, S.L., Barrett G.A. and Hull, A.P. (2008). Promoting and Assessing 'Deep Learning' in Geography Fieldwork: An Evaluation of Reflective Field Diaries. *Journal of Geography in Higher Education*, 32 (3), 459-479.
- Favier, T. and van der Schee, J. (2009). Learning geography by combining fieldwork with GIS. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 18 (4), 261-274.
- France, D. and Haigh, M. (2018). Fieldwork@40: fieldwork in geography higher education. *Journal of Geography in Higher Education*, 42 (4), 498-514.
- Foskett, N. (1999). Forum: Fieldwork in the Geography Curriculum - International Perspectives and Research Issues. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 8 (2), 159-163.
- Gagné, R.M. and White, R.T. (1978). Memory Structures and Learning Outcomes. *Review of Educational Research*, 48 (2), 187-222.
- Gerber, R. and Chuan, G. K. (2000). *Fieldwork in Geography: Reflections, Perspectives and Actions*. Dordrecht: Springer.
- Glass, M.R. (2014). Encouraging reflexivity in urban geography fieldwork: study abroad experiences in Singapore and Malaysia. *Journal of Geography in Higher Education*, 38 (1), 69-85.
- Gold, J.R., Jenkins, A., Lee, R., Monk, J., Riley, J., Shepherd, I.D.H. and Unwin, D.J. (1991). *Teaching Geography in Higher Education*. Oxford: Blackwell.
- Hemsworth, K. (2020). Fieldwork. In: Kobayashi, A. (ed.) *International Encyclopedia of Human Geography*. Elsevier, 97-105.
- Higgitt, M. (1996). Addressing the new agenda for fieldwork in higher education. *Journal of Geography in Higher Education*, 20 (3), 391-398
- Hutchins, G.E. (1962). Geographical Field Teaching: Address to the Geographical Association. *Geography* 47 (1), 1-14.
- Kent, M., Gilbertson, D. and Hunt, C.O. (1997) Fieldwork in geography teaching: A critical review of the literature and approaches. *Journal of Geography in Higher Education*, 21 (3), 313-332.
- MacKenzie, A.A., White, R.T. (1982). Fieldwork in Geography and Long-Term Memory Structures. *American Educational Research Journal*, 19 (4), 623-632.
- McEwen, L. (1996). Fieldwork in the undergraduate geography programme: challenges and changes. *Journal of Geography in Higher Education*, 20 (3), 379-384.
- Peil, T. (2013). Frontier geography: Fieldwork in the Soviet border zone. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 67 (1), 1-11.
- Phillips, R. and Johns, J. (2012). *Fieldwork for Human Geography*, London: SAGE.

- Pope, C. and Price W. (2017). Fieldwork in Human Geography. In: Richardson, D. (ed.) *The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*. New York: Wiley-Blackwell, <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0937>
- Rundstrom, R.A. and Kenzer, M.S. (1989). The Decline of Fieldwork in Human Geography. *The Professional Geographer*, 41 (3), 294-303.
- Schlosser, K. (2014). Problems of abstraction and extraction in cultural geography research: implications for fieldwork in Arctic North America. *Journal of Cultural Geography*, 31 (2), 194-205.
- Scott, I., Fuller, I. and Gaskin, S. (2006). Life without Fieldwork: Some Lecturers' Perceptions of Geography and Environmental Science Fieldwork. *Journal of Geography in Higher Education*, 30 (1), 161-171.
- Tilling, S. (2018). Ecological science fieldwork and secondary school biology in England: does a more secure future lie in Geography? *The Curriculum Journal*, 29 (4), 538-556.
- Wakefield, S.E. (2007). Reflective action in the academy: Exploring praxis in critical geography using a "food movement" case study. *Antipode*, 39, 331-354.
- Wall, G P. and Speake, J. (2012). European Geography Higher Education Fieldwork and the Skills Agenda. *Journal of Geography in Higher Education*, 36 (3), 421-435.
- Wilson, H., Leydon, J., and Wincentak, J. (2017). Fieldwork in geography education: Defining or declining? The state of fieldwork in Canadian undergraduate geography programs. *Journal of Geography in Higher Education*, 41, 94-105.